

*Наталія Рафаелівна Малишева,
головний науковий співробітник відділу проблем аграрного,
земельного, екологічного та космічного права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
ORCID: 0000-0001-6630-227X*

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ТА ФОРМУВАННЯ РОЗШИРЕНОЇ ПАРАДИГМИ

Вступ. Збройна агресія проти України та запровадження воєнного стану актуалізували необхідність переосмислення не лише змісту екологічних прав особи, а й механізму їх реалізації як цілісної правової конструкції. В умовах системної трансформації правового режиму держава змінює пріоритети, перерозподіляє компетенції, коригує процедури, що безпосередньо впливає на функціонування інституційних і процесуальних елементів правореалізації. За таких обставин постає питання: чи зберігає європейська модель реалізації екологічних прав, на яку Україна орієнтувалась у довоєнний період, свою функціональну придатність у ситуації воєнного стану, чи потребує вона концептуальних змін?

Європейська модель реалізації екологічних прав особи сформована під впливом стандартів Орхуської конвенції та практики Європейського суду з прав людини щодо застосування положень Європейської конвенції з прав людини у сфері захисту екологічних інтересів. Її концептуальною основою є процедурна логіка: доступ до інформації, участь у прийнятті рішень, доступ до правосуддя. Водночас така модель формувалася в умовах відносної стабільності правопорядку та передбачуваності функціонування інституцій. Воєнний стан як особливий правовий режим змінює структурні параметри правореалізації, трансформуючи співвідношення між публічними інтересами безпеки та екологічними правами особи.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного аналізу механізму реалізації екологічних прав особи як системи взаємопов'язаних нормативних, інституційних і процедурних елементів, що функціонує в умовах особливого правового режиму. Потреба в такому аналізі пов'язана з тим, що в науковій літературі переважає один з двох підходів: правозахисний (зосереджений на гарантіях і способах захисту), або нормативістський (орієнтований на зміст правових приписів), тоді як комплексне осмислення трансформації самого механізму правореалізації в умовах воєнного стану залишається недостатньо розробленим.

Стан наукової розробленості проблеми характеризується наявністю фундаментальних вітчизняних [1; 2; 3; 4, с. 203–207] та зарубіжних [5] досліджень у сфері екологічних прав людини та міжнародно-правових стандартів їх забезпечення, а також напрацювань щодо механізму реалізації суб'єктивних прав у загальнотеоретичному та галузевому правознавстві [6, с. 30–37; 7]. У межах європейського правопорядку значний масив практики Європейського суду з прав людини присвячений довідковому виміру статей 2, 6 та 8 Європейської конвенції з прав людини [8]. Водночас питання трансформації механізму реалізації екологічних прав саме в умовах воєнного стану, а також визначення меж застосовності процедурно-орієнтованої європейської моделі, допоки не отримали системного теоретико-правового осмислення.

Метою статті є теоретичне обґрунтування трансформації механізму реалізації екологічних прав особи в умовах воєнного стану, визначення меж функціональної придатності європейської

моделі правореалізації та формування концептуальних засад розширеної парадигми, що враховує безпековий і природновідновлювальний виміри.

Методологічну основу дослідження становлять системно-структурний і функціональний методи (для аналізу внутрішньої побудови механізму правореалізації), формально-юридичний метод (для інтерпретації нормативних положень), порівняльно-правовий метод (для зіставлення національної та європейської моделей), а також аксіологічний підхід, що дає змогу оцінити трансформацію балансу між безпекою та екологічними правами особи.

Тож дослідження спрямоване на розкриття механізму реалізації екологічних прав особи як динамічної правової конструкції, здатної трансформуватися під впливом особливого правового режиму, та на визначення концептуальних меж і напрямів розвитку в Україні європейської моделі в умовах воєнного стану.

Основні результати дослідження. Реалізація норм права – це втілення розпоряджень правових норм у правомірній поведінці суб'єктів права, тобто в їх практичній діяльності [9, с. 386]. У класичній континентальній теорії права правореалізація традиційно розглядалася як завершальна стадія дії правової норми, можливими формами вираження якої є її додержання, виконання, використання, а також як спеціальна форма – її застосування. Така модель (назвемо її традиційною) має лінійно-стадійний характер і зосереджується насамперед на формальній чинності та процедурній коректності. Втім, уже у другій половині XX ст. [10], а особливо на початку XXI ст. [11; 12] у західноєвропейській юриспруденції спостерігається зсув акценту від нормативної валідності правового регулювання до *соціальної ефективності права*, що супроводжується розмежуванням традиційної (формальної) і реальної правореалізації. Якщо для першої достатнім є наявність відповідних норм, створення забезпечувальних інституцій і регламентація процедур, то реальна правореалізація насамперед орієнтована на досягнення мети правового регулювання, тобто на функціональну ефективність, соціальну дієвість. У доктрині ЄС основними рисами реальної правореалізації визнаються: багаторівневість (охопленість регулюванням усіх рівнів: від наднаціонального (європейського) – через національний і регіональний – аж до локального), процедурна забезпеченість, постійний моніторинг та оцінка впливу (за участю не лише державних, а й громадських суб'єктів) [13, с. 293–313]. При цьому реалізація дедалі частіше розглядається не як завершальна стадія дії норми, а як ланка процесу управління. А в європейській доктрині об'єктом дослідження дедалі частіше стає проблема т. зв. *implementation gap*, тобто розриву між нормативним закріпленням і фактичним виконанням [14]. Особливо показово, що проблема ефективності стає центральною саме в доктрині ЄС, зокрема, при оцінці ефективності реалізації екологічних прав особи. Можна навіть стверджувати, що саме доктринальне право найчастіше виступає своєрідною «лабораторією» оцінки теорії ефективності правореалізації в межах ЄС. При цьому в більшості досліджень відповідної проблематики робиться висновок: навіть за наявності розвинутої нормативної бази ЄС, реалізація норм щодо суб'єктивних екологічних прав часто стикається з системними труднощами, пов'язаними з високою нормативною складністю і розгалуженістю вимог доктринального права, транснаціональністю екологічних ризиків, значною залежністю правореалізації від наявності адміністративної спроможності держав-членів, необхідністю врахування кумулятивних і довгострокових ефектів, а також балансу публічних і приватних інтересів, критичною залежністю правореалізації від процедур участі громадськості та від постійного моніторингу доктринального та оцінки впливу на нього. У зв'язку з цим особлива увага в європейському доктринальному праві акцентується на важливості реалізації таких актів ЄС, як Директива про оцінку впливу на довкілля 2011/92/EU (зі змінами, внесеними Директивою 2014/52/EU) [15], Директива про стратегічну екологічну оцінку 2001/42/EU [16], Водна рамкова директива 2000/60/EU [17] та деяких інших.

Підсумовуючи особливості європейської моделі реалізації екологічних прав особи в її порівнянні з традиційною (лінійною) моделлю правореалізації, зазначимо таке. Тоді як класична модель як завершальна стадія передбачає можливість застосування санкції за порушення відповідних норм, європейська зосереджена на превентивній оцінці; вона не може спиратись на галузеву ізоляцію, а вимушена виходити з інтеграції різносекторальних політик і багаторівневого управління; пріоритетним у європейській моделі ставиться результат – досягнення інтегрованих екологічних цілей, а не формальна відповідність нормі права. Інакше, європейська модель реалізації екологічних прав уже демонструє певну екосистемність і відхід від класичної лінійної мо-

делі механізму реалізації екологічних прав особи. Європейська модель зорієнтована на результат, вона успішно інтегрує процедурні гарантії реалізації екологічних прав, забезпечує участь громадськості, працює в багаторівневому форматі. Усе це дає підстави для оцінки європейської моделі як цілісної та ефективної, а також такої, що має слугувати взірцем для всіх держав, що обрали за мету інтеграцію до ЄС.

Однак чи достатньою є ця модель для сучасної України? Адже вона сформована для умов стабільного соціального порядку, дороговказом якого є забезпечення сталого розвитку суспільства. А Україна впродовж багатьох років перебуває в умовах воєнного стану й необхідності щоденно вирішувати проблему узгодження екологічних інтересів з безпековими чинниками [18, с. 12–27]. Так, в умовах воєнного стану суттєво обмежується участь громадськості у прийнятті важливих управлінських рішень, що є однією з ключових ознак відповідної європейської моделі, яка активно впроваджувалась в довоєнній Україні. У багатьох регіонах сьогодні скасовуються або проводяться формально публічні слухання щодо будівництва чи реконструкції промислових та інших об'єктів. У зв'язку з безпековими ризиками закривається доступ до певних видів екологічно важливої інформації (наприклад, про забруднення води, повітря, стан об'єктів підвищеної екологічної небезпеки). Допускаються спрощені процедури оцінки впливу на довкілля, що обмежує можливість громадськості впливати на прийняття управлінських і господарських рішень [19, с. 245–247]. У таких умовах вітчизняна правова система не може повною мірою орієнтуватись на відповідну європейську модель. Адже остання є ефективною, якщо держава має повний контроль над своєю територією, всі адміністративні процедури працюють у нормальному режимі, суб'єкти господарювання діють у межах передбачуваного правового поля, а шкода довкіллю має регуляторний, а не катастрофічний характер. Ні в якому разі не заперечуючи європейську модель, зазначимо, що в наш час для України вона є концептуально обмеженою, тому актуальним стає розширення її меж. Спонукальні мотиви такого розширення: функціонування вітчизняної моделі в умовах ризику, невизначеності та інституційної нестабільності; необхідність врахування системної деградації екосистем унаслідок воєнних дій, а тому обмеженість орієнтації виключно на превенцію та сталий розвиток, т. зв. управління сталістю (sustainability governance) [20] з включенням у відповідний контекст безпекового й реконструкційного вимірів: управління ризиками, відновлення і реконструкція (governance of risk, recovery and redevelopment) [21].

Тепер варто перейти з суто теоретичного моделювання на рівень нормативної трансформації, визначивши, яких змін потребуватиме довкілське законодавство України для того, щоб, не руйнуючи європейський каркас, доповнити його безпековим і реконструкційним виміром. Вважаю, що змін у цьому контексті потребуватиме насамперед розділ II «Екологічні права та обов'язки громадян» рамкового Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Нормативне оновлення доцільно здійснювати за трьома взаємопов'язаними напрямками: інкорпорація безпекового виміру, закріплення відновлювальної складової та інституціоналізація принципу екологічної стійкості.

У цьому контексті доповнень потребує насамперед частина 1 ст. 9 згаданого Закону. Безпековий рівень при цьому може бути введений шляхом закріплення *права на мінімізацію екологічних ризиків в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на отримання достовірної інформації про такі ризики з урахуванням обмежень, установлених законом в інтересах національної безпеки*. «Вмонтування» безпекової складової потребує також пункт «е» ч. 1 ст. 9, який натеper сформульований дуже загально. З цією метою норму варто доповнити абзацом такого змісту: *«В умовах воєнного або надзвичайного стану обмеження доступу до екологічної інформації допускається в обсязі, необхідному для захисту національної безпеки, за умови забезпечення альтернативних форм інформування населення про потенційні ризики для життя і здоров'я»*. Таким доповненням ми, з одного боку, вводимо принципи пропорційності та мінімальної достатності обмеження, що відповідатиме європейському підходу, з іншого ж – адаптуємо ці принципи до умов особливих правових режимів – воєнного та надзвичайного станів.

Інкорпорація відновлювальної складової до механізму реалізації суб'єктивних екологічних прав має перевести акцент регулювання із суто процедурної участі на участь в ухваленні управлінських рішень, що формують довгострокову відновлювальну політику держави. Така модифікація могла б бути здійснена внесенням до тексту ч. 1 ст. 9 нового *права – на участь у формуванні та*

реалізації програм відновлення довкілля, постконфліктної екологічної реконструкції та ліквідації наслідків воєнних дій.

Третій пропонований нами напрям трансформації, а саме інституціоналізація принципу екологічної стійкості вбачається доцільним шляхом його закріплення на рівні гарантій екологічних прав, передбачених ст. 10 Закону, а саме: *обов'язку держави формувати систему оцінки екологічних ризиків та управління ними в кризових умовах, насамперед в умовах воєнного та надзвичайного станів*. Йдеться про нормативне впровадження ризик-орієнтованого підходу, який уможливитиме реагувати на системну деградацію екосистем та їхню вразливість до повторних впливів. Це можуть бути нормативно закріплені гарантії: *запровадження державної системи оцінки екологічних ризиків, пов'язаних із воєнними діями та іншими надзвичайними ситуаціями; розроблення і реалізація національних та регіональних програм екологічного відновлення територій, що зазнали негативного впливу воєнних дій; забезпечення інтеграції екологічних вимог до процесів післявоєнної відбудови та реконструкції*. Такий підхід узгоджується з європейською тенденцією оцінки implementation gap, але розширює її, доповнюючи критерієм здатності системи забезпечувати відновлення та адаптацію.

З огляду на системний характер пропонованих нормативних трансформацій, доцільним було б запровадження в Законі спеціальної норми (це могла б бути нова ст. 101), яка б визначила основні принципи реалізації екологічних прав в умовах особливих режимів, насамперед воєнного стану. Така норма має закріпити принципи *пропорційності та тимчасовості обмежень* процедур участі та доступу до інформації, а також *обов'язковості відновлення повноцінних механізмів після припинення особливого режиму*. Це дасть змогу уникнути ситуації, коли тимчасові спрощення процедур де-факто трансформуватимуться у сталу практику зниження стандартів охорони довкілля. Нормативне визначення меж таких обмежень забезпечить баланс між безпековими інтересами та збереженням ядра суб'єктивних екологічних прав.

Слід зазначити, що внесення пропонованих змін до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» слід розглядати як програму-мінімум. У перспективі ж така модифікація має бути перенесена до Довкіллявого кодексу України, необхідність розроблення якого нами обґрунтована в Науковій записці «Концепція систематизації довкіллявого законодавства України» [22].

Висновок. Запропоновані концептуальні підходи та практичні напрями модернізації рамкового довкіллявого законодавства дають змогу сформулювати *розширену парадигму реалізації екологічних прав особи в умовах воєнного стану* як самостійну теоретико-правову конструкцію. Її зміст полягає в переході від європейської процедурно-превентивної моделі, зорієнтованої переважно на забезпечення сталого розвитку в умовах стабільного правопорядку, до інтегрованої ризик-орієнтованої моделі, що поєднує гарантії участі, принцип пропорційності безпекових обмежень, системне управління екологічними ризиками, обов'язковість документування та оцінки шкоди, а також нормативно забезпечене відновлення деградованих екосистем. У межах цієї парадигми реалізація екологічних прав перестає розглядатися як завершальна стадія дії правової норми і постає як безперервний процес багаторівневого управління, спрямований не лише на запобігання порушенням, а й на забезпечення стійкості, адаптивності та реконструкційної спроможності екосистем і правових інституцій. Саме така трансформація дає змогу зберегти ціннісне ядро європейської моделі, водночас розширивши її функціональні межі відповідно до викликів воєнного часу та потреб післявоєнного відновлення України.

Список використаних джерел

1. Кобецька Н. Р. Екологічні права громадян України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1998. 16 с.
2. Краснова М. В., Краснова Ю. А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти: наукове видання. Київ: ФОП Ямчинський О. В., 2021. 149 с.
3. Балюк Г. І., Власенко Ю. Л., Ковальчук Т. Г. Суб'єктивні екологічні права громадян України: правові проблеми змісту і реалізації. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 425–434. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.69>.
4. Яремак З. В. Спеціальний еколого-правовий статус та потреба його законодавчого закріплення. *Довкілляве законодавство України та захист екологічних прав громадян в умовах євроінтеграції: збірник ма-*

- теріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 21 листопада 2025 р.) / ред. колегія: Н. Р. Малишева, З. В. Яремак, Л. Р. Данилюк. Івано-Франківськ: Голіней О. В., 2025. 277 с.
5. Turner S. J., Shelton D. L., Razzaque J., McIntyre O., May J. R., eds. In: *Environmental Rights: The Development of Standards*. Cambridge University Press; 2019:iii-iii.
 6. Лисенков С. Л. Механізм правового регулювання реалізації суб'єктивних прав і свобод. *Вісник Академії адвокатури України*. 2006. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2006_5_5
 7. Берліт А. Ю. Адміністративно-правовий механізм реалізації та захисту суб'єктивних публічних екологічних прав: монографія. Серія: нові грані адміністративного права України. Видавничий дім «Гельветика», 2021. 156 с.
 8. Environment and the Convention on Human Rights: Factsheet / European Court of Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Environment_ENG#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,and%20exposure%20to%20environmental%20risks.
 9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001.
 10. The Concept of Law. By H. L. A. Hart. Oxford: Oxford University Press, 1961, 263 p.
 11. The effectiveness of Environmental Law. Edited by Sandrine Maljean-Dubois. Cambridge – Antwerp – Portland: Intersentia. 2017. 348 p.
 12. Pye S., Skinner I., Meyer-Ohlendorf N., Leipprand A., Lucas K., Salmons R. Addressing the social dimensions of environmental policy. European Commission. URL: [SFISD stude_final.pdf](https://sfisd.stude_final.pdf)
 13. Falkner G., Threiß O. Three Worlds of Compliance or Four? The EU-15 Compared to New Member States. JCMS. 2008. Volume 46. Number 2. URL: <https://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/AcademyofEuropeanLaw/CourseMaterialsUL/UL2009/Conant/ConantReading2.pdf>
 14. Habermas J. Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy Jürgen Habermas, translated by William Rehg. Second printing, 1996. 632 p. URL: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jc3bergen-habermas-between-facts-and-norms.pdf>
 15. Директива Європейського Парламенту і Ради 2011/92/ЄС від 13 грудня 2011 року про оцінювання впливу деяких публічних і приватних проєктів на довкілля (кодифікація). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-11#Text
 16. Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council of 27 June 2001 on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment. URL: <https://compass27.info/dyrektyva-2001-42-yes-pro-oczinku-vplyvu-okremyh-planiv-ta-program-na-navkolyshnye-seredovyshhe/>
 17. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/60/oj/eng>
 18. Малишева Н. Багатовимірні виклики і загрози: випробування та стимул для довкілєвої правотворчості в Україні. *Право України*. 2025. № 8. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2025-08-012>
 19. Малишева Н. Р. Особливості здійснення публічної влади в довкілєвій сфері в умовах воєнного стану. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 16 травня 2025 р.)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. 422 с.
 20. HFS Horizons Sustainability Services 2024 report. URL: <https://www.ibm.com/account/reg/us-en/signup?formid=urx-53359>
 21. The Cambridge Handbook of Disaster Law and Policy. Risk, Recovery, and Redevelopment. Published online by Cambridge University Press: 27 October 2022. Edited by Susan S. Kuo, John Travis Mashhall and Ryan Rowberry. URL: <https://www.cambridge.org/core/search?filters%5BauthorTerms%5D=John%20Travis%20Marshall&eventCode=SE-AU>
 22. Концепція систематизації довкілєвого законодавства України: наукова записка / Н. Р. Малишева, В. І. Олещенко, Н. Д. Красіліч, О. М. Ковтун, З. В. Яремак. Київ: Юрінком Інтер, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025. 68 с.

References

1. Kobetska N. R. *Ekolohichni prava hromadian Ukrainy: Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk*. Kyiv, 1998 (in Ukr.).
2. Krasnova M. V., Krasnova Yu. A. *Realizatsiia ta zakhyst ekolohichnykh prav hromadian: teoretyko-pravovi aspekty: naukovе vydannia*. Kyiv: FOP Yamchynskyi O. V., 2021 (in Ukr.).

3. Baliuk H. I., Vlasenko Yu. L., Kovalchuk T. H. Subiektyvni ekolohichni prava hromadian Ukrainy: pravovi problemy zmistu i realizatsii. *Analitichne-porivnialne pravoznavstvo*. 2024. № 6. S. 425–434. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.69> (in Ukr.).
4. Yaremak Z. V. Spetsialnyi ekoloho-pravovyi status ta potreba yoho zakonodavchoho zakriplennia. *Dovkillieve zakonodavstvo Ukrainy ta zakhyst ekolohichnykh prav hromadian v umovakh yevrointehratsii: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Ivano-Frankivsk, 21 lystopada 2025 r.)* / Red. kolehiia: N. R. Malysheva, Z. V. Yaremak, L. R. Danyliuk. Ivano-Frankivsk: Holinei O. V., 2025. 277 s. (in Ukr.).
5. Turner S. J., Shelton D.L., Razzaque J., McIntyre O., May J. R., eds. In: *Environmental Rights: The Development of Standards*. Cambridge University Press; 2019:iii-iii
6. Lysenkov S. L. Mekhanizm pravovoho rehuliuvannia realizatsii subiektyvnykh prav i svobod. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy*. 2006. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2006_5_5 (in Ukr.).
7. Berlit A. Iu. Administratyvno-pravovyi mekhanizm realizatsii ta zakhystu sub'iektyvnykh publichnykh ekolohichnykh prav: Monohrafiia. Seriia: novi hrani administratyvnoho prava Ukrainy. Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2021. 156 s. (in Ukr.).
8. Environment and the Convention on Human Rights: Factsheet / European Court of Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Environment_ENG#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,and%20exposure%20to%20environmental%20risks
9. Skakun O. F. Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk. Kharkiv: Konsum, 2001 (in Ukr.).
10. The Concept of Law. By H. L. A. Hart. Oxford: Oxford University Press, 1961, 263 p.
11. The effectiveness of Environmental Law. Edited by Sandrine Maljean-Dubois. Cambridge – Antwerp – Portland: Intersentia. 2017. 348 p.
12. Pye S., Skinner I., Meyer-Ohlendorf N., Leipprand A., Lucas K., Salmons R. Addressing the social dimensions of environmental policy. European Commission. URL: [SFISD stude_final.pdf](https://sfisd.stude_final.pdf).
13. Falkner G., Threib O. Three Worlds of Compliance or Four? The EU-15 Compared to New Member States. *JCMS*. 2008 Volume 46. Number 2. URL: <https://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/AcademyofEuropeanLaw/CourseMaterialsUL/UL2009/Conant/ConantReading2.pdf>
14. Habermas J. Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy Jurgen Habermas, translated by William Rehg. Second printing, 1996. 632 p. URL: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jc3bergen-habermas-between-facts-and-norms.pdf>
15. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady 2001/92/IEs vid 13 hrudnia 2001 roku pro otsiniuvannia vplyvu deiakykh publichnykh i pryvatnykh proektiv na dovkillia (kodyfikatsiia). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-11#Text
16. Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council of 27 June 2001 on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment. URL: <https://compass27.info/dyrektyva-2001-42-yec-pro-oczinku-vplyvu-okremykh-planiv-ta-program-na-navkolysnye-seredovyshe/>
17. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/60/oj/eng>
18. Malysheva N. Bahatovymirni vyklyky i zahrozy: vyprobuvannia ta stymul dlia dovkillievoi pravotvorchosti v Ukraini. *Pravo Ukrainy*. 2025. № 8. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2025-08-012> (in Ukr.).
19. Malysheva N. R. Osoblyvosti zdiisnennia publichnoi vlady v dovkillievii sferi v umovakh voiennoho stanu. *Pravovi zasady orhanizatsii ta zdiisnennia publichnoi vlady: zbirnyk tez VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj svitlii pamiaty doktora yurydychnykh nauk, profesora, akademika-zasnovnyka NAPrNU, pershoho Holovy Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Leonida Petrovycha Yuzkova (m. Khmelnytskyi, 16 travnia 2025 roku)*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova, 2025. 422 s. (in Ukr.).
20. HFS Horizons Sustainability Services 2024 report. URL: <https://www.ibm.com/account/reg/us-en/signup?formid=urx-53359>
21. The Cambridge Handbook of Disaster Law and Policy. Risk, Recovery, and Redevelopment. Published online by Cambridge University Press: 27 October 2022. Edited by Susan S. Kuo, John Travis Mashhall and Ryan Rowberry. URL: <https://www.cambridge.org/core/search?filters%5BauthorTerms%5D=John%20Travis%20Marshall&eventCode=SE-AU>
22. Kontseptsiiia systematyzatsii dovkillievoho zakonodavstva Ukrainy: naukova zapyska / N. R. Malysheva, V. I. Oleshchenko, N. D. Krasilich, O. M. Kovtun, Z. V. Yaremak. Kyiv: Yurinkom Inter, Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2025. 68 s.

Малишева Н. Р. Механізм реалізації екологічних прав особи в умовах воєнного стану: межі європейської моделі та формування розширеної парадигми

У статті здійснено теоретико-правовий аналіз механізму реалізації екологічних прав особи в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що європейська модель правореалізації, сформована під впливом положень Орхуської конвенції та практики Європейського суду з прав людини щодо застосування Європейської конвенції з прав людини, має процедурно-превентивний характер і орієнтована на функціонування в умовах стабільного правопорядку. Доведено, що воєнний стан трансформує структурні параметри механізму правореалізації в Україні, зумовлюючи обмеження участі громадськості, доступу до екологічної інформації, спрощення процедур оцінки впливу на довкілля та ін. На цій основі визначено межі функціональної придатності європейської моделі для сучасної України та запропоновано концепцію розширеної вітчизняної парадигми реалізації екологічних прав. Її зміст полягає у поєднанні процедурних гарантій із принципом пропорційності безпекових обмежень, ризик-орієнтованим управлінням, обов'язковістю документування шкоди та нормативно забезпеченим відновленням деградованих екосистем. Сформульовано пропозиції щодо внесення змін до законодавства України з метою інкорпорації безпекового та реконструкційного вимірів у механізм реалізації екологічних прав особи.

Ключові слова: екологічні права; правотворчість; правореалізація; воєнний стан; право ЄС; принципи довкілцевого права; природоохоронне право, природні території особливої охорони, управління ризиками; відновлення довкілля.

Malysheva N. R. Mechanism for the enforcement of individual' environmental rights under martial law: limits of the European model and formation of an expanded paradigm

The article provides a theoretical and legal analysis of the mechanism for the implementation of individual environmental rights under martial law. It is argued that the European model of implementation, shaped by the standards of the Aarhus Convention and the case law of the European Court of Human Rights in applying the European Convention on Human Rights, is predominantly procedural and preventive in nature and designed to function within a stable legal order. This model prioritizes access to environmental information, public participation in decision-making, and access to justice, while focusing on ex ante assessment and regulatory compliance.

The study demonstrates that martial law significantly transforms the structural parameters of the implementation mechanism. Security considerations lead to restrictions on public participation, limited access to environmentally relevant information, and simplified environmental impact assessment procedures. Such transformations expose the functional limits of the European procedural model when applied in conditions of systemic risk, institutional instability, and large-scale environmental degradation caused by armed conflict.

In response, the article substantiates the need for an expanded paradigm of environmental rights implementation. This paradigm integrates procedural guarantees with the principles of proportionality and temporality of security-related restrictions, risk-oriented governance, mandatory documentation and assessment of environmental damage, and legally ensured ecological recovery and reconstruction. Within this framework, implementation is no longer viewed as the final stage of norm application but as a continuous, multi-level governance process aimed at ensuring resilience, adaptability, and post-conflict ecosystem restoration. The proposed conceptual shift preserves the axiological core of the European model while extending its functional scope to address the challenges of wartime and post-war recovery in Ukraine.

Keywords: environmental rights; lawmaking; law enforcement; martial law; EU law; principles of environmental law; environmental safety; nature conservation law, specially protected natural areas, risk governance; environmental recovery.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-74-80

Дата першого надходження рукопису до видання: 03.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026